

OTTHONOS-E A KÖNYV OTTHONAINKBAN?

V. KULCSÁR JÚLIA ÉS MÁNDI PÉTER: KÖNYVEK OTTHON

Magyarország művelődési szokásairól újabb pontos és információkban gazdag térkép készült, ezúttal az otthonainkban található könyvekről. A kutatás, amelynek keretében 1978 végén a húsz éven felüli lakosságot képviselő ezer család olvasási szokásai és az otthonaikban található könyvek képezték a másfél-kétórás kérdőíves interjúk tárgyát, két intézmény közös vállalkozása volt: a Könyvtártudományi és Módszertani Központé és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesüléséé. (A kutatás irányítója Gereben Ferenc volt.) V. Kulcsár Júlia és Mándi Péter ebben — a kutatás eredményeiről először tájékoztató — kötetben közvetlenül a könyvekkel foglalkozik, közvetve pedig művelődésünk történetének azzal az (1964 és 1978 közötti időszakával, amely egyszerre jellemezhető „eredeti könyvfelhalmozódással” és az olvasás esélye gyengülésével.

A könyvet nem olvasók aránya a 14 év alatt ugyan 41,5-ről 39 százalékra csökkent, de csökkent a rendszeresen olvasók aránya is, még jobban, 22,6-ről 17,2 százalékra. Csökkent valamelyest az olvasásra fordított idő is, és nyílt az olló szára, vagyis még jobban eltolódtak egymástól az olvasási kultúrájuk alapján már másfél évtizede is eléggé távol levő rétegek. Ha ehhez hozzávesszük még azt, hogy felére csökkent a könyvet nem vásárlók aránya, hogy több mint kétszeresére nőtt az átlagos kötetszám (85-ről 194-re) a könyvvel rendelkezők körében, akkor az pesszimistán elolvasatlan könyvek, optimistán az elolvasható könyvek növekvő arányára kell következtetnünk. Mivelhogy csak a vásárlási és a könyvgyűjtési szokásokkal foglalkoztak (és az olvasási szokások majd külön kötet tárgyát képezik, amelynek megírására Gereben Ferenc vállalkozott), a szerzők nem foglalkoztak az állótőkének forgó tőkévé, a helyzeti energiának mozgási energiává válásának vizsgálatával.

Még egy — a nyugati világban már két-három évtizede érvényesülő, de Magyarországon eddig késő, és éppen ebben a másfél évtizedben nekilendülő — változást jelez ez a kutatás: az ismeretközlő (a non-fiction) könyvek részarányának kétszeresére növekedését az olvasmányokban. A hatvanas évek első felében még csak 12, a hetvenes évek végén már 22 százalék volt arányuk. (1977-ben az NSZK-ban az olvasásra szánt időmennyiségnek már 70 százaléka fordítódik ismeretközlő olvasmányokra.)

A szerzők többféle metszetben vizsgálják a könyvgyűjtési szokásokat (ez adja a térkép domborzatát): a különböző foglalkozású, az urbanizáltság foka szerint különböző településen élők, a különböző jövedelműek, az összetételük szerint különböző típusú családok, és a

különböző rendszerességgel olvasók körében. Ezekkel a „kemény változókkal” — és ezt a szerzők is jól tudják — természetesen korántsem merül ki a magyarázó tényezők tára, kisebb-nagyobb mértékű magyarázó erejük azonban egyértelműen bizonyított. Egy meggyőző példa: a könyvek több mint egyharmadát a családok egytizedét sem kitevő évi 2000 forint felett vásárló családok szerzik be, és a könyvekre évi 300 forintnál kevesebbet költők — a családok egynegyede — csupán hét százalékát vásárolják a könyveknek.

A magyar családoknak csak 28 százaléka nem vásárol könyvet. Ez az átlag óriási eltéréseket takar, hiszen ez az arány az értelmiségiek körében 3, a mezőgazdasági fizikai dolgozó családokban ennek húszszorosa, 60 százalék. Kár, hogy nem szerepelnek fényképek is a könyvben azokról a „kacsalábon forgó csodapalotákról”, amelyekben nincs vagy csak alig van (olykor csak díszítésnek) könyv. Az átlagos 194 könyv, az értelmiségiek otthonában 683, a szakmunkásokéban 131, a mezőgazdasági fizikai dolgozók otthonában 65 százalék. Fogalmat alkothatunk az olló szárai nyílásának mértékéről.

A két vizsgálat között eltelt másfél évtized folyamán csaknem négyszeresére nőtt a lakosság könyvvásárlása, ami azt jelenti, hogy az egész könyvmennyiség 70–75 százaléka 1964 után vásárolt (zömmel ez után kiadott) könyv. Az otthonokban levő átlagos könyvszám tekintetében (ez — beleszámítva a könyv nélküli otthonokat is — 167) valamivel megelőzzük az NDK-t (143), és nem sokkal maradunk el az NSZK-tól (183). A családoknak öt százalékában van 300-nál több könyv, vagyis több, mint jó néhány üzemi letéti könyvtárban. Ugyanez az adat másképpen is értelmezhető: a családok 95 százalékában 300-nál kevesebb könyv van, ami ugyancsak indokoltá teszi, hogy keveselljük a könyvtárba járó magyar lakosok 20 százalék körüli arányát. Már amennyiben feltételezzük, hogy ahol könyv van, ott olvasó is, ami alaptalan, hiszen azoknak a családoknak egyharmadában is található könyv, ahol senki sem olvas. Az életmód alakulását figyelve, úgy tűnik, ez az arány még növekedhet is.

A családi könyvgyűjteményekben leggyakoribb olvasmányfajta a klasszikus magyar próza, amely a magyar családok 75 százalékában található meg, átlagosan 28 kötettel. Az 1945 előtti külföldi próza a családok 70 (34),* mai magyar próza 67 (18), krimi és kalandregény 56 (12), klasszikus magyar költészet 55 (6), ifjúsági irodalom 57 (13), életrajzi és történelmi regény 48 (9), mai külföldi próza (46 12), mai magyar költészet 23 (3), külföldi költészet 17 (3), a hetvenes évek magyar irodalma 8 (2) százalékában található. Az értelmiségiek, az

* A zárójelben az átlagos kötetszámok, a könyvvel rendelkező családokban.

alkalmazottak és a szakmunkások körében darabszámban a klasszikus világirodalmi próza vezet, a segéd munkások és a mezőgazdasági fizikai dolgozók körében pedig a magyar prózairodalom (elsősorban Jókai, Berkesi és Szilvási jóvoltából). A tudományos fantasztikus irodalom átlagos kötetszáma a betanított és segéd munkások körében a legnagyobb. Az értelmiségi otthonokban található a szépirodalmi könyvállomány 28 százaléka, a versek 35 százaléka és sci-fi 13 és a krimi 18 százaléka. A munkásoknál található a szépirodalmi állomány 33 százaléka, a versek 25, a krimik 41 és a sci-fi 58 százaléka.

Egy 73 tételes könyv-lista segítségével a kutatók behatóbban is tanulmányozták az otthoni könyvgyűjtemények tartalmi összetételét. Megállapíthatták, hogy a családok 64 százaléka rendelkezik Jókai, 56 százaléka Gárdonyi, 54 százaléka Mikszáth, 48 százaléka Petőfi, 45–45 százaléka Berkesi és Móricz, 41 százaléka Verne, 40 százaléka Rejtő, 37–37 százaléka Hemingway és Stendhal művel. A „Könyvek otthon” egyik legérdekesebb része a Függelék, amelyben több mint félszáz író, két tucatnyi ismeretközlő mű és ugyanannyi irodalmi mű előfordulásának aránya szerepel különböző társadalmi rétegek körében. Ebből a roppant gazdag adatanyagból csak néhány fontosabb összefüggést bányásztak ki a szerzők. Megállapították például, hogy vannak olyan könyvek, illetve szerzők, amelyek legnagyobb arányban az értelmiség körében található, de körükben sokkal nagyobb arányban mint az alkalmazottaknál (akik az átlagos kötetszám tekintetében az értelmiségiek után következnek). Ilyenek a *Hangversenykalauz*, a *Magyarország* útikönyv, Illyés, Kafka, Milne, Nagy L., Pilinszky, Sánta, Sütő, Németh L., Weöres, T. Mann és Krúdy művei. Vannak olyan művek, amelyek az alkalmazottaknál is hasonló arányban található, mint az értelmiségieké; ilyenek Berkesi, Cooper, Jókai, Mikszáth, Szilvási és Verne művei és a *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadnak olyan művek, amelyek az értelmiség körében nagyobb arányban található, de az alkalmazottak körében jóval nagyobb arányban, mint a szakmunkások körében; ilyenek Ady művei, a *Biblia*, a *Filozófiai kislexikon*, Goethe, József Attila, Lenin, Marx és Engels, Örkény, Passuth és Radnóti művei. Azok a művek, amelyek az értelmiségiek körében a leggyakoribbak, de az alkalmazottak és a szakmunkások körében hasonló arányban fordulnak elő, a következők: Benedek Elek, Christie, Cooper, Fejes, Jókai, T. Mann, Rejtő, Sánta és Szilvási művei. Az alkalmazottak körében fordul elő legnagyobb arányban az *Elfújta a szél* (22 százaléknál), és van egy szerző, Herczeg Ferenc, akinek könyvei az értelmiségiek után a nyugdíjasok könyvespolcán található meg legnagyobb arányban (13 százaléknál).

A vizsgáltak közül nyolc mű akadt, amely gyakorlatilag nincs meg (vagyis arányuk 1 százalék alatt van) a mezőgazdasági fizikai dolgozók

otthonaiban: *A legyek ura* című regény, Taylor *Biológiai pokolgép* című műve, a *Hét évszázad magyar versei*, a *Magyar népballádák*, a *Műszaki Lexikon*, a *Természettudományi Lexikon*, a *Hangverseny kalauz* és a *Minerva Nagy Képes Enciklopédia*. A vizsgált 73 tétel közül egy sem akadt, amely ne lett volna meg legalább minden huszadik értelmiségi családban. Az alkalmazott családokban 6, a szakmunkás családokban 16, a segéd- és betanított munkás családokban 20, a mezőgazdasági fizikai dolgozó családokban 39 ilyen mű akadt. Mindebből kitűnik, hogy az „eredeti könyvfelhalmozódás” gazdasága viszonylagos. Ha tetszik eléggé szegény ez a gazdaság, ha tetszik, olyan alap, amelyről nekilendülhet a *fejlődés*, amelynek azonban feltételei vannak. Ezekkel, sajnos, a szerzők nemcsak a kelletténél, hanem a lehetségesnél is kevesebbet foglalkoztak. Gondolom, ők is egyetértenek velem abban, hogy a fejlődés nem csupán a legutóbbi időben egyre csökkenő *vásárlóerő* kérdése, hanem feltétele azoknak a *céloknak* alakulása is, amelyeket *emberi tényezőknak* szoktunk nevezni, amelyek nélkül a könyvgyűjtés számára sem igen alakulhat ki kedvező „klíma”. Bonyolítja a helyzetet az, hogy a hiányzó vagy nem elég súllyal jelenlevő cél-értékek eszköz-értékeinek egyike maga a könyvolvasás. A bűvös kör bezárulhat az olvasatlanul maradó, nem igen növekvő „könyvtemetőkkel”, és feloldódhat, ha az olyan célok érdekében mozgósítják, veszik le a polcokról a nagy helyzeti energiával rendelkező könyveket, amelyek az olvasónak és az olvasásnak is ösztönzői lehetnek.

KAMARÁS ISTVÁN

VÉLEMÉNYEK ÉS VITÁK A MŰVÉSZETI PÁRTOSSÁGRÓL*

Az 1945 és 1956 közötti évtizedben az irodalmi közélet nyilvános fórumain, valamint a folyóiratokban és napilapokban vissza-visszatérő téma volt a pártosság érvényesülésének megítélése az irodalmi és művészeti alkotásokban. Erre alkalmat legtöbbször az egyes művek: regények, novellák, képző- és zeneművészeti alkotások adtak; de volt, amikor elméleti-esztétikai megállapítás — mint például Lukács György „partizánelmélete” a „pártköltővel” kapcsolatban — szolgált alapul a különböző vélemények kifejtéséhez. Az 1960-as évektől „a marxista művészetelmélet e legvitatottabb tartalmú fogalma”

* *A művészeti pártosságról. Vélemények-viták.* Szerkesztette: Bojtár Endre és Szerdahelyi István.